

Régebbi Faust-fordítások.

(A Magyar Nemzeti Múzeum két kézirata.)

Goethe nem azok közül a klasszikusok közül való, a kik hamar meghonosodtak minálunk. *Faust* is csak 1860-ben jelent meg teljes fordításban, Nagy Istvánéban, mely mindenképpen méltatlan kísérlet volt a nagy íróhoz. Azóta ugyan többen is megpróbálkoztak a nagy feladattal s így jelentek meg sorban (a tragédia első részéről beszélve) Komáromy Andor, Dóczi Lajos, Szabó Mihály és Palágyi Lajos Faust-fordításai, melyek között dallamosságban, költői nyelvben, bár tösgyökeres magyarságban nem, a legjobb a Dóczié; noha ezt sem találjuk olyannak, hogy egy újabb és jobb fordítás ne feledtetné el.

De a megjelenteken kívül mások is foglalkoztak *Faust* lefordításával. A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára két érdekes kéziratot őriz, melyekről ezideig nem volt emlékezés.

Az egyik mindössze néhány lapnyi töredék 1841. Quart. Hung. *Faust* első jeleneteiből; Hugo Károly kísérlete ez, saját kezeírásában, a különcz poétáé, ki három nyelven próbálta érvényesíteni tehetségét. Kelte nem ismeretes, de minden valószínűség szerint a mult század negyvenes éveibe tehető. Hugo abban az időben volt magyar költő, akkor tanult magyarul írni vagy — a mint később lázas képzelődésében maga is elhitte — akkor pallérozta a még barbár magyar nyelvet.¹ Az óriási vállalkozás, hogy Faust-ot magyarul adja, töredék maradt, de eléggé jellemzi az író önbizalmát. A nyelvvel minden lépten-nyomon küzdő ember vergődése ez. Szó szoros értelmében vergődik: küzd a mondatszerkezettel, a szavakkal; a nyelvújítás leglehetőlenebb szavait keveri belé, még a versmértékkel birkoznék meg legjobban. De itt is, a hogy valahogy rímbe tördelte az ajánlás stanzáit, az első nagy monolog rövid rimes soraiban verselési készsége is teljes kudarczot vall. Mégis, mint irodalomtörténeti emlék és mint irodalmi kuriózum, oly érdekes, hogy teljes szövegében közölni érdemesnek látszik.

¹ Hugo Károly irodalmi hagyatékát ismertettem a *Magyar Könyvszemle* 1910. évi folyamában.

Ajánlás.

Habzó alkak! megint közelgetek
 Miként egykor látott borúlt szemem.
 Kisértsek most megfogni bennetek?
 Azon ábrányra még hajlik szívem?
 Tolakodtok? Nohát működjeteK,
 Mikép köd s gőzből szálltok mellettem.
 Ifjúdon érzem keblemet rendítve
 Varázslégtől, menésteKtől zendítve,

Veletek hoztok vig korom képét,
 És némi kedves árnyék tűnnik fel,
 S mint régi félig elhamvadt regét,
 Barátságot hoz ó szerelmemmel;
 A kín ifjúl, a gyász örök mesét
 Az élettévelegről ismétél,
 S szerez sok jót ki sorstól szép órákban
 Megcsaltatott, rég elhagyott világban.

Nem hallják e következő ének'
 Azok, kikért első dalom zendült;
 Oda van a tolakodó sereg,
 Szives viszhangja, ah, rég elcsendült.
 Fülelnek ismeretlen emberek,
 Még tetszésökben aggalmom kisült.
 S azok kik egykor hangomnál vigasztak,
 Ha élnek is, világba szórakosztak.

De rég leszoktam vágy visz engemet
 Azon nyugodt, komoly szellembirtokban
 Ohajtó keblem selypít éneket,
 SzélhárfaKént, bizonytalan hangokban:
 Iszony ragad, könnyü hullat könnyet,
 Szilárd szívem szendül szelíd szavakban.
 A mit bírok, mint messziről látszik,
 S mi rég elmúlt, valósággá válik.

Előjáték a szinpadon.*Igazgató.*

Ti ketten, a kik oly gyakran
 Nyomor s bajban segéltetek,
 Mondjátok, mit reméljenek
 Merénytinkről ez országban.
 Kivánok lenni a tömeg kedvére,
 Kivált mivel tud élni és hagy élni.
 A szinpad összerakva áll szintére
 S mindenkinek kell ünnepet remélni.

Már ülnek ott, s magos szemöldökkel
 S szeretnének bámulni békével.
 A nép eszét tudom békíteni rég,
 De oly zavarban sohse voltam még.
 Habár meg nem szokták a legjobbat,
 Olvastak ámde borzasztó sokat.
 Mikép tegyük, hogy mind lehessen fris,
 Jelentőséggel új s tetszékeny is.
 Mert látom ám szivesen a népet,
 Mikor folyása boltunkoz szolul,
 Nagyon jajongva rázza a léget,
 Azon szoros kegyajtón át nyomúl.
 Világos nappal, már négy óra tájban
 A kis pénztárig öklökkel vergődik
 S mint éhségben kenyérsütő boltjában
 Jegyért egymás nyakán jegyért törődik.
 Sok emberekre oly csudát tehet
 A költő csak, barátom, csak ma tedd.

Költő.

Faust.

Tanultam már, ah bölcseszet',
 Jogáskodást meg Orvostant
 Fárasztva, meddig csak lehet,
 És végre, fájdalom! Hittant.
 Szegény bolondként itt állok!
 S okosb se mint előbb vagyok;
 Czímem magister, sőt tudor,
 S kasúl keresztül mindenkor,
 Orránál fogva hurczolom
 Minden kíváncsi tanítványom' —
 S tudom, min szüim majd meghasad,
 Hogy ember itt mit sem tudhat!
 Eszesb soha mind azon eszteleneknél,
 Tudósok, írók, magistereknél;
 Kétségek, aggályok alig gyötörnek,
 Mert ördögök és pokol sem ijednek.
 De minden örmöm is elvesz itt,
 Nem képzelem érteni valamit;
 Nem képzelem ám igazat tanítani,
 Az embereket téríteni, jobbítani.
 S mi több, vagyonom, se pénzem nincs,
 De tisztelet és dicsőségem sincs.
 Így kutya se birna éldegélni!
 Merek hát büvegytanba merülni,
 Szellem talán, erő s nyelv át,
 Tudtomra némi titkot ad,

Nehogy véres veritékkel
 Mitsém tudok, se mondjam el,
 Hanem hogy lássam a bennfénékben
 Mi tart mind össze mindenségben
 S lássam minden hatást s magat,
 Nehogy fitogassak már szarvakat.
 Bárcsak teli hold tekintenél
 Utolszor engem terhennél,
 Hol ohajtván telő fényed'
 Virasztgattam sok éjfelet.
 Akkor nekem, papír s könyvnél,
 Komor barátom feltüntél.
 De vajha tudnék hegytetőkben
 Sétállni kellemes fényedben,
 Lelkekkel odvokon mozogni,
 Mezőkben szürkönyedben inogni,
 Minden tudás füstjét követni
 S harmatfürdődben így füremedni!
 Jaj börtönömben még heverek
 O átkozott nyirkos falüreg,
 Hol még az édes égfény lát
 Borult befestett ablakra át,
 Korlátozott e könyvrakással,
 Melyet por és férgék belepnek:
 S melyet papírok füstirással
 A magos boltszögek befednek;

Üvegekkel körülfogott
 Sok eszközökkel megtöltött
 Dédósi butor belé tömött,
 Világod az s az tesz világot!
 S még kérdezesz, mért aggalom
 Bus kebleden szüdet szorítja
 S mért fejthetetlen fájdalom
 Élted minden gerjét borítja?
 Az élénk természet gyanánt,
 Hol isten ültet embereket,
 Enyészet csak körüléd szánt
 Állat s halott tetemetek.

Szaladj ki! fel! a bő országba!
 S ezen titokteli könyvet,
 Melyt Nosztradámusz tón világba,
 Vezérkönyvként vidd csak veled.
 Úgy ismerensz a csillagokat:
 Mert lelkierőd nyilik száz szemmel,
 Ha természet soká oktat,
 Miként szellem beszél szellemmel.
 Hiába százon eszmélődtem,
 Nem fejtí már a szent jelek'.
 Lebegtek angyalok melöttem!
 Ha hallatok, feleljetek.

Felüti a könyvet s nézi el a makrokosmus jelét.

O milly gyönyör csak egy tekintettel
 Egyszerre folyik minden érzékemben,
 Szent boldogságot érzek uj étlettel
 Hévülni minden idegenségemben.
 Egy isten volt-e az, ki jellírása
 Belháborúmat csillapítja,
 Szegény szívemet felvidítja,
 S ki rejteményes unszolása
 Körülem minden elmet megszabadítja.
 Egy isten én? szüm felderül,
 E szent jelekben látom itt
 Elöttem természet ható vonásait,
 Csak most tudom, mit a bölcs ád hírül.
 Szellemvilág nincsen bezárva:
 Eszed bezárt, megholt szived,
 Fel! mártsd be, tudnivágyó árva!
 Hajnalba földi kebledet!
 Mily jól egésszé mind szövődik,
 S egyik másikban él s működik;
 Mint fel s lehágnak égerök,
 S magoknak nyujtnak arany vödörök',
 Légszárnyaikkal illadoznak,
 Égből szerentsét földre hoznak,
 S mindenben elmek összhangoznak.
 Mily új látvány! hanem jaj! látvány csak,
 De végtelen természet hol foglak,

S téged közdajka hol? kinek nyakába
 Ugy ég, mint föld kapaszkodik,
 S fonnyadt kebel nyomakodik?
 Csécsed szoptat; s én vágyodom hiába!
 Beh másként hat reám e jel s derülem!
 Földszellem, im, te közelebb!
 S erőim állnak már fölebb,
 Miként új bortól már hevülem.
 Érzek szivet magam' világba vetni,
 A föld javát, a föld baját szenvedni,
 Minden viharral is küzködni,
 S hajótörés zajában nem csüggedni.
 Fölöttem felhőzik —
 A holdvilág borúl —
 A lámpa eltűnnik —
 Gőzöl! — veres sugarak cikráznak
 Fejem fölött! — Reám
 Fog boltozatról borzadály
 És megragad.
 Körüllengsz kiesdekelt szellem.
 Felfedd magad.
 Hah! mint hasad szívem.
 Érzékeim
 Feltárnak új érzéseim.
 Érezlek lépni hódoló szívembe,
 Kell, kell! s kerülne bár még életembe.

A másik fordítás teljes címe: *Faust*. Tragédia 5 szakaszban.
 Írta Göthe. Fordította Szigligeti. A cs. k. udvari várszínházi előadás
 szerint. (E sor czeruzával át van húzva.) Könyvtári jegye: 1442. Quart.
 Hung. fol. 60. A fordító saját kézírása.

Ime egy teljes Faust-fordítás, de a *teljes* szó nem egészen illeti
 meg, mert csak előadásra rendezett szöveggönyv. Készülése idejét nem
 sikerült meghatározni, mert soh'se került színpadra és semminemű emlé-

kezet nincs róla. Szigligeti Ede úgyszólván egész pályáját a Nemzeti Színház szolgálatában töltötte: egyaránt írt és fordított a színháznak. Fordításainak különösebb értéke nincs, nyelve általában egyszerű és magyaros, de nem egyszer színtelen, prózai s híjjával van a valódi erőnek. Ez mondható *Egmont* fordításáról is, mely szintén csak a színpad számára készült. Műfordítói pályájának legszebb emléke Shakespeare *III. Richárdja*, melyre minden képességével törekedett. Nyelve itt is nehézkes, verselése elég jó, de nem elég könnyed, azonban valami bárdolatlan erő van benne, mely nem illetlen ama nehéz idők harczos embe-
reinek ajkára.

Mivel Szigligeti következetesen egyre több súlyt fektetett a nyelvre és a verselésre, Faust-fordítását pályája korábbi idejéből valónak hisz-
szük. Valószínűen az 50—60-as évekből való. A műsor kiegészítéséről volt szó s meg akartak próbálkozni *Faust*-tal is. Lássuk, hogy mutatott volna a színpadon akkor.

A személyek jegyzékében Doctor Faust János az első, visszaállít-
ván a monda alakjának igazi nevét, míg Goethe a dallamosabb Henrik
névvel cserélte föl. A szövegben ugyan a fordító is elfeledkezik erről
s ő is Henriknek nevezi.

A prologusok elmaradván, az I. szakasz Faust nagy monológiával
kezdődik. Általában a darab eleje barbár módon van színre alkalmazva.
Wagner és Faust párbeszédébe a kapu előtti párbeszédükből van egy
rész beletoldva. Miután a famulus eltávozik, kimarad Faust öngyilkos-
sági szándéka s minden érthető ok nélkül elkezdi a szellemidézést,
mire megjelenik Mephistopheles. Jellemző, hogy a szellemek álomba
ringató dalánál a fordító megjegyzi, hogy a bécsi előadásban ez nincs
meg, pedig okvetlenül szükséges, ellenben a Mephisto megjelenését a
fekete kutya képében kihagyhatónak tartotta. Különben Faust elalvása
is főlegessé válik azzal, hogy a rákövetkező tanuló-szoba jelenetét szü-
net nélkül és utána játszatja le. Itt történik meg a szövetkezés — kimarad
a tanítvány jelenése — s színváltozás nélkül vége az I. szakasznak.

A II. szakaszt kezdi Auerbach pinczéjével, megjegyezvén, hogy
ez a bécsi előadásban nincs meg. A víg czimborák itt nem pörölnek
egymással, mert a jelenet csak Fausték bejövetelével kezdődik. A boszor-
kánykonyha-jelenetben a macskák helyett boszorkány-szolgák szerepel-
nek, a mi természetes, hiszen még nem ismerték *Rostand-t*, a ki állat-
jelmezeket adott a színészekre. Ezután népes sétajelenet következik, az
olvasó zavarba jön, de aztán fölismeri benne a kapu előtti jelenetet.
(Megjegyzés kíséri, hogy e jelenet kihagyását ajánlja a színpadon, mert
nem tartozik a következőkhez s az eredetiben sem itt van, a mi igaz is.)
Az eredeti öreg asszonya képében itt a boszorkányanyó sántikál, a mi
szintén jelentőség nélkül való. E színben történik Faust és Margit első

találkozása. Még Margit tiszta kis szobáját látjuk, aztán kimaradván Faust és az ördög sétajelenete, vége a szakasznak.

A III. szakaszban a szín Márta szobáját mutatja, aztán újból egy ügyetlen változás következik. Piaczon vagyunk, a hol jó a tanítvány s néhány sort mond, a mi az eredetiben egyáltalán nincs meg, majd Mephistóval való páros jelenete játszódik le, a mi eredetileg még Faust szobájában történt. Ott a jelenet helyén való, jókedvű és pattogó-szellemű, itt már a cselekvényt tartja föl fölöslegesen. Faust és Mephisto utczai jelenetét hihagyja s végzi a szakaszt a két kerti jelenettel.

A IV. szakasz az erdő és barlang-jelenettel kezdődik. Margit szobája a fonó-dallal s Fausttal való találkozása a kertben egygyé van vonva. Faust és Mephistó bezáró párbeszéde kimarad. A kúti jelenés, a rostély a Mária-képpel és az utczai verekedés Valentin halálával újból egy színné van rendezve. Hogy a Walpurgis-éj s a közjáték hiányzik, az magától értetődő, de nagyon nélkülözzük a templom-jelenetet, mely Margit lelkiállapotát oly hatalmas rövidséggel festi.

Az V. szakasz két színre válik. Az első a borús nap prózában írt jelenete s utána az a hat sor, a mit az eredetiben a bűvös lovakon szágúldva váltanak. Úgy hatalmas az az éjszakába lihegett pár szó, így teljesen fölösleges. Az utolsó jelenet természetesen a börtön. Megjegyezzük, hogy a fölveti jelenetekben előforduló kihagyások mindenütt rövidek és jelentéktelenek, mindössze annyi, a mennyit minden színpadi előadás megkövetel.

A mi a fordítás értékét illeti, igazi költői becse nincs. A Szigligeti fordításai közt se tartozik a jobbak közé. Talán nem is készült kellő gondal, mint például—III. *Richard*, melyet a Kisfaludy-Társaság Shakespeare-kiadása számára készített s nemcsak a színpadra; de a föladat is nehezebb volt. Az eredeti nyelvének nincs párja a német irodalomban. A legmélyebb gondolatok váltakoznak a legnépiesebb fordulatokkal. A középkor minden babonája a maga legtalálóbba kifejezésével fordul elő benne. A misztikus, a kísérteties a legcsodásabb árnyalatokban van megérzékítve. Másfelől mennyi lágyág van Gretchen szerelmében és mennyi szenvedély a Faustéban! Az utolsó jelenetben a nyelv tragikusan egyszerű és kifejező. Aztán leszámítva egy-két rímtelen jelenetet s a „borús nap“ prózáját, minden sor megtalálja a maga tökéletes rímét, melyek hol párosan, hol keresztbe, hol ölelkezve csengenek össze.

Szigligeti érezte költői nyelve gyöngéjét s majdnem teljesen lemondott a rímről. Csak egy-két helyen, a jelenetek utolsó soraiban s a dalokban próbált rímelni. Javarészt rímtelen jambusban fordította a tragédiát, azon az egyenletes, de minden báj nélküli verseléssel, a mely verses darabjait jellemzi. Itt-ott némi lendületet vesz. Beszéljen két rövidebb mutatóvány:

Te még egy ösztönről eszmélsz csupán;
 Ne vágyd ösmerni, oh, a' másikat!
 Ah, e' kebelben két szellem lakik,
 Az egyik a' másiktól válni kíván;
 Az egyik nyers szerelmi kedvteléssel
 A' földhöz fonja inda műszerét,
 A' másik e' homályból őseink'
 Magas lakába küzd föllengeni.
 Ha vannak, oh, a' légben szellemek,
 Kik árként föld' s a' menny közt lejtének,
 Úgy szálljatok le az arany ködökből,
 'S szállítsatok szebb új életbe engem!
 Igen, bár volna bűvös köpenyem!
 'S idegen hazába vinne engemet,
 Nem adnám a' legékesebb mezért,
 Olcsóllanám királyi biborért.

A thulei király románcza a következőképpen hangzik:

Thuléban egy a' sárig hű Király uralkodott, Kinek haldokló kedvese Arany pohárt adott.	Ott ült királyi lakomán, Körülte bajnokok, Hol tengerparton állanak Az ősi csarnokok.
Becsülte, 's minden lakomán Meg kelle tölteni, És könybe lábadozott szeme, Ha érték ajkai.	Ott állt a vén dorbézoló, Végáldomást ivott, 'S ledobta hab közé A' szent billikomot.
'S halálán összeszámított Honában minden várt, Mindent utódinak hagyott, Kivéve a' pohárt.	Látá, miként rohan' s telik, 'S mint nyeli el az ár, Szemét behunyta' s ajkait Nem érte több pohár.

Látszanak ebből fordításának jó és gyenge oldalai. A románcz nincs végre rosszul fordítva, de ilyen hely fordítására ötvös-művészet szükséges. Színpadról szavalva tűrhető munka. Itt-ott nem talál megfelelő szót s mikor a *creatura*, *accurát* stb. szavakat használja, komikus hatást ér el. Nagyobb baj, hogy néhol fülsértő germanizmusok csúsznak belé: „ne érts balúl, te kedves arc“ (holdes Angesicht), „de mégis görbén áll azért“ (steht aben doch immer schließ daran) stb., pedig az ilyesmik Szigligetnél nem igen szoktak előfordúlni.

Szigligeti ügyes rendező volt, de e színrealkalmazás nem az övé, a bécsit másolja. Egy-két lényegtelenebb helyen javít rajta. Legnagyobb hibája, hogy az elején igazán barbár kihagyásokat tesz, s Faust lelki-állapota a dráma elején és szövetsége az ördöggel így sehogy se világos.

Színpadra e fordítás soha sem került. Talán féltek, hogy a közönséget nem fogja érdekelni vagy talán a kiállítást drágálották. *Faust*-ot

1887 április 1-én adták a Nemzeti Színházban először Dóczi Lajos fordításában. Ez a színre alkalmazás némileg különbözött Szigligeti tervétől. Itt Faust és Mephisto szövetkezése a maga egészében játszódott le, ellenben kimaradt Auerbach pinczéje és az erdő és barlang-jelenet, de bekerült Margit templomi jelenete. A cél világos: a közönséget nem érdekli igazán más, mint Margit tragédiája, ez színszerű és megkapó, ez irányítja a rendező czeruzáját.

Magyarban más Faust-fordítás nem is került színpadra. Dóczi fordítását átdolgozva 1910-ben adták, egyszersmind új rendezésben is, mely jóval kevesebbet hagyott ki s hozzá illesztette a mennybeli prologust is. Összesen több mint ötven előadást ért, a mi mutat némi népszerűséget, noha nem megfelelőt. Különben a kérdés igazán vitás. A míg *Az ember tragédiája* föltétlenül színszerű; nagy kérdés, hogy a modern színpadi technika minden kelléke az ördöngös gépek, a színes világítások s a festői jelmezek képesek-e felkelteni itt is a közönség igazi érdeklődését? Faust belső küzdelmeiből sok elvész a színpadon. Margit drámája bájos és tragikus egyszerre, de hatásában van valami visszás s Faust története végre is befejezetlen marad. A németek azóta a tragédia második részét is színre hozták, a mi rendkívül érdekes kísérlet, de cseppet se művészi. Dóczi is — úgy látszik — gondolt ilyenre, mikor egyes jeleneteket kiválogatott a második részből, esetleg színi előadásra. Az ötödik felvonás jelentékeny része benne van, de az egyes képekben nincs szoros összefüggés.

Mindezek a színpad érdekes kérdései. Szigligeti *Faust*-ja pedig irodalomtörténeti emlék. Olyan, mint a fordító egész pályája: becsületes, szorgalmas és szerény munka. Szigligeti soh'se hivatkozott vele: Én *Faustot* is lefordítottam! A kézirat pedig szerényen meghúzódott a könyvespolczon, várva, a míg egyszer észreveszik.

Vértesy Jenő.